

Edyta Drzazga ■

Związki zielonej kryminologii z kryminologią tradycyjną

The interrelations of green criminology and traditional criminology

Abstrakt: Zielona kryminologia, mimo że od początku funkcjonuje pod szyldem nurtu krytycznego w obrębie kryminologii, powoli zaczyna mieć coraz więcej wspólnego z kryminologią tradycyjną. Przedmiotem artykułu są wzajemne powiązania tego nowego kierunku z tradycyjnymi rozważaniami na temat przestępczości. Zielona kryminologia zdaje się mieć wiele do zaoferowania kryminologii tradycyjnej, wzbogacając ją o perspektywy, które dotychczas były niezauważane lub pomijane. Z kolei dorobek tradycyjnej kryminologii dostarcza użytecznych rozwiązań i koncepcji umożliwiających rozwój zielonej kryminologii.

Słowa kluczowe: zielona kryminologia, kryminologia tradycyjna, przestępczość przeciwko środowisku naturalnemu

Abstract: Green criminology, whilst functioning under the banner of critical criminology since its inception, has slowly begun to have more and more to do with traditional criminology. The subject of this article is the interrelations of this new perspective and traditional considerations on crime. Green criminology seems to have much to offer mainstream criminology, enriching it with ideas that have hitherto been unnoticed or overlooked. In turn, the achievements of traditional criminology provide useful solutions and concepts that can enable green criminology to develop.

Keywords: green criminology, mainstream criminology, environmental criminality

Wprowadzenie

Termin „zielona kryminologia” wprowadzony w latach 90. XX w. oznaczał studia nad przestępstwami przeciwko środowisku naturalnemu osadzone w nurcie krytycznym kryminologii¹. Wprawdzie badania nad przestępczością przeciwko środowisku naturalnemu stanowiły przedmiot zainteresowania niektórych kryminologów tradycyjnych, ale zielona kryminologia jako odrębna gałąź wiedzy w obrębie kryminologii dostarczyła odmiennej perspektywy badawczej. Nazwanie nowego nurtu „zieloną kryminologią” służyło zaś: zbudowaniu sieci powiązań naukowców, skonsolidowaniu osób zainteresowanych tą dziedziną, uprawomocnieniu jej statusu w obrębie kryminologii oraz wytyczeniu charakterystycznych ścieżek rozwoju, nowych konceptualizacji i – do pewnego stopnia – metodologii².

Jednym z fundamentalnych pytań, które rodzi się przy okazji refleksji nad statusem nowego nurtu, jest to o sam przedmiot badań zielonej kryminologii. Ściślej: czy analiza powinna skupiać się wyłącznie na przestępstwach przeciwko środowisku, tj. czynach bezprawnych, karalnych, karygodnych i zawinionych, czy też może, a nawet powinna, wychodzić poza jurydyczną definicję przestępstwa. Zieloni kryminolodzy opowiedzieli się za drugim rozwiązaniem, sięgając po termin „przestępstwa zielone” obejmujący swym zakresem również czyny nieskryminalizowane, które wyrządzają szkodę lub krzywdę środowisku naturalnemu³. W takim ujęciu badacz nie jest nawet usytuowany poza sferą swoich badań – jest bowiem ich częścią.

¹ Por. M.J. Lynch, *The greening of criminology. A perspective on the 1990s*, „The Critical Criminologist” 1990, t. 2, nr 3, s. 1–4. Zob. też M. Grzyb, *Zielona kryminologia* [Green criminology], „Archiwum Kryminologii” 2011, t. XXIII, s. 7–26; B. Błońska, *Relacje pomiędzy krzywdzeniem zwierząt a przemocą stosowaną wobec ludzi* [Relationships between cruelty to animals and violence directed towards people] [w:] B. Błońska, W. Gogłóza, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Sprawiedliwość dla zwierząt* [Justice for Animals], Instytut Nauk Prawnych PAN, Stowarzyszenie Otwarte Klatki, Warszawa 2017, s. 108–109; D. Woźniakowska-Fajst, *Zwierzęta jako przedmiot zainteresowania wiktymologii – nowe spojrzenie w XXI wieku* [An animal as a subject of interest to victimology. A new perspective for the 21st century] [w:] B. Błońska, W. Gogłóza, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Sprawiedliwość...*, op. cit., s. 84–87; E. Drzazga, *Nielegalny obrót dziką fauną w świetle zielonej kryminologii* [Poaching of wild game from the perspective of green criminology] [w:] B. Błońska, W. Gogłóza, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Sprawiedliwość...*, op. cit., s. 90–95.

² E. Drzazga, *Nielegalny...*, op. cit., s. 91.

³ Por. N. South, A. Brisman, P. Bierne, *A guide to a green criminology* [w:] N. South, A. Brisman (red.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, London–New York 2013, s. 27–30.

1. Związki kryminologii zielonej z kryminologią tradycyjną

1.1. Grupy powiązań

Gary Potter sugeruje, że zielona kryminologia zajmuje się nie tylko przestępstwami przeciwko środowisku, ale również tym, jak ten nurt badawczy może wzbogacić tradycyjną dyskusję na temat przestępczości. Badacz wyróżnia w tym zakresie trzy grupy powiązań⁴.

Po pierwsze, prawo karne coraz częściej jest stosowane do rozwiązywania problemów środowiska naturalnego. Związki kryminologii tradycyjnej i zielonej w tym aspekcie mogą mieć charakter bezpośredni lub pośredni. Przykładem pierwszych jest kryminalizacja czynów bezpośrednio odnoszących się do szkody wyrządzonej środowisku naturalnemu⁵. Drugi typ, związki pośrednio odnoszące się do takiej szkody, związane są z udziałem organizacji pozarządowych w kontrolowaniu zjawiska. Mowa tu zwłaszcza o akcjach społecznych, w tym protestach przeciwko nadmiernej eksploatacji środowiska naturalnego. Obejmują one legalne zgromadzenia publiczne, które są przeprowadzane pod nadzorem policji. W wielu miejscach na świecie odnotowuje się przypadki nadużyć ze strony funkcjonariuszy policji w trakcie zabezpieczania zgromadzeń publicznych organizowanych przez organizacje proekologiczne⁶. Zjawisko to wpisuje się w interesujące z punktu widzenia kryminologii, zwłaszcza w nurcie antynaturalistycznym, szersze zagadnienie nadużycia władzy ze strony agend kontroli. Z drugiej strony w ramach działalności organizacji pozarządowych dochodzi do tzw. akcji bezpośrednich jako części kampanii przeciwdziałania przestępstwom przeciwko środowisku naturalnemu. Tego typu inicjatywy dostarczają współczesnych przykładów obywatelskiego nieposłuszeństwa⁷. Akcje bezpośrednie mogą przybierać postać podpalenia, użycia przemocy wobec adwersarzy

⁴ G. Potter, *What is green criminology?*, Green criminology, <http://www.greencriminology.org/monthly/WhatIsGreenCriminology.pdf> [dostęp: 12.06.2018].

⁵ W Polsce są to czyny zawarte w rozdziale XXII k.k. oraz pozakodeksowe przestępstwa zawarte m.in. w Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody [Act of 16 April 2004 on environmental protection], Dz. U. z 2016 r. poz. 2134, Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt [Act of 21 August 1997 on animal protection], Dz. U. z 2013 r. poz. 856, Ustawie z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt [Act of 11 March 2004 on protecting the health of animals and combatting infectious animal diseases], Dz. U. z 2017 r. poz. 1855, Ustawie z dnia 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne [Water Rights Act of 18 July 2001], Dz. U. z 2017 r. poz. 1121, Ustawie z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest [Act of 19 June 1997 on prohibiting the use of products containing asbestos], Dz. U. z 2004 r. Nr 3, poz. 20.

⁶ Por. K.M. DeLuca, *Image Politics. The New Rhetoric of Environmental Activism*, Routledge, New York 2015.

⁷ Por. P. Joosse, *Elves, environmentalism, and "eco-terror". Leaderless resistance and media coverage of the Earth Liberation Front*, „Crime Media Culture” 2012, t. 8, nr 1, s. 75–93; G. Potter, A. Nurse, M. Hall (red.), *The Geography of Environmental Crime. Conservation, Wildlife Crime And Environmental Activism*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2016, s. 62–83.

czy uszkodzenia mienia, przez co stanowią przedmiot zainteresowania tradycyjnych kryminologów. Z drugiej strony sami aktywiści stają się ofiarami zastraszania, napaści i ataków; dochodzi nawet do zabójstw ekologów z powodu ich działalności⁸.

Po drugie, zielona kryminologia pozwala na studiowanie przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu jako rozwinięcie tradycji w obrębie socjologii i kryminologii, która polega na kwestionowaniu jurydycznej definicji przestępstwa i głównego przedmiotu zainteresowania kryminologii. Dla wielu zielonych kryminologów szkoda wyrządzana środowisku naturalnemu stanowi przedmiot ich badań. Jednak tylko mniejszość takich przypadków jest zaliczana do przestępstw. Większość nadmiernych połowów ryb, przypadków deforestacji lub zanieczyszczania powietrza, wód i gleby jest legalna i wręcz postrzegana jako działalność przynosząca zyski, a więc pożyteczna i pożądana. Większość kryminologów tradycyjnych nie postrzega takiej działalności jako przedmiotu zainteresowania kryminologii. Natomiast zieloni kryminolodzy stoją na stanowisku, że większość szkód wyrządzanych środowisku prowadzi również do szkody wyrządzanej jednostkom i grupom społecznym. Jednocześnie przestępstwa te naruszają prawa człowieka III generacji⁹. Z powodu nadmiernej eksploatacji środowiska naturalnego ludzie tracą swoje źródła utrzymania, dobytek, a także styl życia, gdy tradycyjnie należące do nich ziemie są przekształcane na cele upraw i rozwoju gospodarczego¹⁰. Globalną konsekwencją zielonych przestępstw jest utrata zdrowia, a nawet życia w wyniku zanieczyszczenia i braku dostępu do wody pitnej¹¹.

Dyskusja na temat związków zielonej kryminologii z kryminologią tradycyjną nie wyczerpuje się jedynie na zagadnieniu czysto teoretycznych implikacji założeń przyjętych przez ten nowy kierunek. Trzecia grupa powiązań wymienionych przez Pottera dotyczy możliwości wzajemnego inspirowania się kryminologii zielonej i tradycyjnej w wielu obszarach. Warto bliżej przyjrzeć się zagadnieniom rzadziej przywoływanym w literaturze, które w równej mierze będą interesować przedstawicieli zarówno zielonej, jak i tradycyjnej kryminologii. Jednym z nich jest zapobieganie przestępczości.

⁸ Por. T. Wyatt, *Wildlife Trafficking. A Deconstruction of the Crime, the Victims and the Offenders*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2013, s. 50–51; C. Dell' Amore, *In War to Save Elephants, Rangers Appeal for Aid*, National Geographic, 10.09.2012, <https://news.nationalgeographic.com/news/2012/09/120909-elephants-ivory-rangers-need-help/> [dostęp: 12.06.2018].

⁹ Prawa III generacji to prawa kolektywne wyrażające cele, do których powinna dążyć ludzkość w obliczu współczesnych problemów świata. Zalicza się do nich przede wszystkim: prawo do pokoju, prawo narodów do samostanowienia, prawo do czystego środowiska naturalnego, prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości, prawo do komunikowania się, prawo do rozwoju. Por. P.C. Joshi, *Human rights, wild life and environment protection*, „Social Change” 2017, t. 47, nr 1, s. 1–10.

¹⁰ Por. M. Crook, D. Short, N. South, *Ecocide, genocide, capitalism and colonialism. Consequences for indigenous peoples and global ecosystems environments*, „Theoretical Criminology” 2018, t. 22, nr 3, s. 398–317.

¹¹ R. White, D. Heckenberg, *Green Criminology. An Introduction to the Study of Environmental Harm*, Routledge, London–New York 2014, s. 178–180.

1.2. Wspólne problemy

Zainteresowanie kryminologii tradycyjnej takimi zagadnieniami, jak znęcanie się nad zwierzętami w analizie stosowania przemocy wobec ludzi, nielegalny obrót dziką fauną i florą, zmiany klimatyczne czy nielegalna gospodarka odpadami oznacza krok w kierunku zbliżania się kryminologii zielonej i tradycyjnej. Można przy tym dostrzec wzajemne inspirowanie się obu perspektyw.

W ramach zielonej kryminologii sporo uwagi poświęcono zagadnieniom znęcania się nad zwierzętami i okrucieństwa wobec zwierząt¹². Można wymienić szereg następujących powodów coraz większego zainteresowania naukowego tym tematem w kontekście przemocy domowej, czyli przedmiotu badań tradycyjnej kryminologii¹³: 1. Zwierzęta domowe są postrzegane często jako towarzysze lub nawet członkowie rodziny i znęcanie się nad nimi bywa postrzegane jako odmiana przemocy w rodzinie¹⁴. 2. Kobiety będące ofiarami przemocy domowej mogą być dodatkowo wiktyimizowane, gdy sprawca znęca się nad ich zwierzęciem lub grozi tym czynem¹⁵. 3. Troska o zwierzę może być przyczyną, dla której kobiety będące ofiarami przemocy domowej odkładają decyzję o szukaniu pomocy w schronisku dla ofiar¹⁶. 4. Znęcanie się nad zwierzęciem może być dodatkową formą przemocy, na którą dzieci są narażone lub wystawione¹⁷. 5. Sprawcy znęcania się nad zwierzętami są częściej aresztowani za przestępstwa z użyciem przemocy, przeciwko mieniu oraz przestępstwa narkotykowe. Ponadto częściej w badaniach typu *self-report* przyznają się do zachowań dewiacyjnych¹⁸.

Temat znęcania się nad zwierzętami powiązano także ze zjawiskiem przemocy wobec ludzi. Badania te dostarczyły argumentów do podjęcia analizy przestępczości

¹² Por. P. Beirne, *Animal rights, animal abuse and green criminology* [w:] P. Beirne, N. South (red.), *Issues in Green Criminology. Confronting Harms against Environments, Humanity and Other Animals*, Willan, Cullompton 2007; R. Sollund, *Introduction* [w:] R. Ellefsen, R. Sollund, G. Larsen (red.), *Eco-Global Crimes. Contemporary Problems and Future Challenges*, Ashgate Publishing, Farnham 2012; A. Nurse, *Animal Harm. Perspectives on Why People Harm and Kill Animals*, Routledge, Farnham 2013; B. Błońska, *Relacje...*, op. cit., s. 108–109.

¹³ F. Ascione, C. Weber, T. Thompson, J. Heath, M. Maruyama, K. Hayashi, *Battered pets and domestic violence. Animal abuse reported by women experiencing intimate violence and nonabused women*, „Violence Against Women” 2007, t. 13, nr 4, s. 355.

¹⁴ C.P. Flynn, *Battered women and their animal companions. Symbolic interaction between human and nonhuman animals*, „Society and Animals” 2000, t. 8, nr 1, s. 99–127.

¹⁵ Idem, *Woman's best friend. Pet abuse and the role of companion animals in the lives of battered women*, „Violence Against Women” 2000, t. 6, nr 2, s. 162–177.

¹⁶ J.A. Qulinsk, *Animal abuse and family violence* [w:] F.R. Ascione, P. Arkow (red.), *Child Abuse, Domestic Violence, and Animal Abuse. Linking the Circles of Compassion for Prevention and Intervention*, Purdue University Press, West Lafayette, IN 1999, s. 168–175.

¹⁷ A.C. Baldry, *Animal abuse and exposure to interparental violence in Italian youth*, „Journal of Interpersonal Violence” 2003, t. 18, nr 3, s. 258–281.

¹⁸ A. Arluke, J. Levin, C. Luke, F. Ascione, *The relationship of animal abuse to violence and other forms of antisocial behavior*, „Journal of Interpersonal Violence” 1999, t. 14, nr 9, s. 963–975.

wobec zwierząt rozumianej jako część kontinuum zachowań przestępczych lub jako możliwy indyktor przyszłej skłonności do popełniania przestępstw. Badania Johna M. MacDonalda z 1963 r. wykazały, że z przejawianiem agresji w dorosłym życiu związane są trzy zachowania w dzieciństwie: nocne moczenie (enureza), podpalanie oraz znęcanie się nad zwierzętami. Była to tzw. triada MacDonalda, zwana też triadą socjopatii¹⁹. Jednak wczesne badania zainspirowane triadą MacDonalda były słabo zaprojektowane, operacjonalizacja zmiennej znęcania się była słaba albo nie było jej wcale, a jedynym wspólnym mianownikiem było traktowanie znęcania się nad zwierzęciem jako torturowanie lub zabijanie. Testowanie tej koncepcji oraz jej kolejnych modyfikacji doprowadziło Arnolda Arluke'a i Jacka Levina do sformułowania w 1999 r. dwóch modeli wyjaśniających – hipotezy progresji przemocy i hipotezy uogólnionej dewiacji²⁰. Ta pierwsza zakłada, że znęcanie się nad zwierzętami poprzedza późniejszą przemoc wobec ludzi. Ta druga, że nie łączy ich porządek czasowy, następstwo. Te dwie hipotezy pchnęły badania w różnych kierunkach. Jeden skupiał się na przewidywaniu, drugi – na identyfikacji aktów przemocy. Trzeci kierunek, skupiający się na badaniu motywacji sprawcy, rozwinął się stosunkowo niedawno.

Wielu badaczy zajęło się nielegalnym obrotem dziką fauną i florą gatunków zagrożonych wyginięciem jako coraz istotniejszą częścią przestępstw międzynarodowych, ważnych w hierarchii globalnej przestępczości²¹. Zjawisko to jest istotnym przedmiotem badań zarówno dla tradycyjnej, jak i zielonej kryminologii.

Po pierwsze, zasięg i skala jego negatywnych konsekwencji dla ochrony bioróżnorodności są trudne do przewidzenia. Przestępstwa przeciwko dzikiej faunie i florze mogą bowiem doprowadzić do zagłady całych gatunków, a ich wpływ na populację przynosi długofalowe efekty dla całych ekosystemów.

Po drugie, to specyficzna sfera, w której organizacje pozarządowe wywierają znaczący wpływ na legislację i politykę kryminalną. Typowe dla kontroli tego zjawiska partnerstwo publiczno-prywatne odzwierciedla potrzebę posiadania specjalistycznej wiedzy w celu skutecznego przeciwdziałania mu. Dostarcza zatem ciekawego przykładu współzależności państwa i organizacji pozarządowych w kreowaniu kontroli społecznej zjawiska.

Po trzecie, istnieją dowody na zaangażowanie zorganizowanych grup przestępczych w przestępstwa przeciwko dzikiej faunie i florze, postrzegane jako bezpieczna i przynosząca łatwe zyski działalność. Stanowi ona alternatywę w stosunku do tradycyjnych obszarów działalności, takich jak przestępczość narkotykowa, handel ludźmi lub nielegalny handel bronią. Różne zorganizowane grupy przestępcze mają bowiem możliwość wykorzystywania tradycyjnych metod i szlaków przemytu przy

¹⁹ J.M. MacDonald, *The threat to kill*, „American Journal of Psychiatry” 1963, t. 120, nr 2, s. 125–130. Zob. też B. Błońska, *Relacje...*, op. cit., s. 118 i n.

²⁰ A. Arluke, J. Levin, C. Luke, F. Ascione, *The Relationship...*, op. cit.

²¹ T. Wyatt, *Wildlife...*, op. cit., s. 39–58; A. Nurse, *Animal...*, op. cit., s. 185–188.

zmniejszonym ryzyku ujawnienia nielegalnej działalności²². Odkryte zostały również powiązania między przestępstwami przeciwko dzikiej faunie i florze a przestępstwami narkotykowymi²³, terroryzmem oraz konfliktami militarnymi²⁴.

Po czwarte, to klasa zjawisk, która dostarcza rzadkiej okazji do studiowania nieformalnej społecznej kontroli przestępczości. Dzieje się tak z uwagi na silne zaangażowanie organizacji pozarządowych w ujawnianie takich przestępstw, nagłaśnianie problematyki z nimi związanej, uświadamianie społeczeństwa oraz wysuwanie konkretnych postulatów zmian na poziomie tworzenia i stosowania prawa w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego.

Jeszcze inną platformą porozumienia tradycyjnej kryminologii i wiktymologii z nurtem zielonym jest perspektywa feministyczna²⁵. Dotychczas niezainteresowana przestępczością przeciwko środowisku naturalnemu, dzięki perspektywie, którą oferują zieloni kryminolodzy, może się wzbogacić o nowe tropy badawcze w zakresie wiktymizacji kobiet. Badania dowodzą bowiem, że to ekonomicznie marginalizowane kobiety częściej stają się ofiarami przestępstw przeciwko środowisku w różnych częściach świata²⁶.

Zielona kryminologia dostarczyła również inspiracji Robertowi Agnew, który za pomocą generalnej teorii napięcia podjął się analizy potencjalnego wpływu zmian klimatycznych na przestępczość²⁷. Zmiany klimatyczne, według Agnew, zwiększą napięcie, doprowadzą do redukcji kontroli społecznej oraz osłabienia więzi społecznych. W takich warunkach upowszechnią się przekonania o korzyści z działalności przestępczej przy jednoczesnym zwiększeniu okazji przestępczych i wytworzeniu konfliktu społecznego. Ogólny model zmian klimatycznych i przestępczości jest prezentowany przez Agnew wraz z sugestiami dotyczącymi dalszych badań. Autor sugeruje, że istnieją przekonujące argumenty na poparcie

²² Por. N. South, T. Wyatt, *Comparing illicit trades in wildlife and drugs. An exploratory study*, „Deviant Behaviour” 2011, t. 32, nr 6, s. 538–561; R. Walters, *Eco mafia and environmental crime* [w:] K. Carrington, M. Ball, E. O'Brien, J. Tauri (red.), *Crime, Justice and Social Democracy. International Perspectives*, Palgrave Macmillan, London 2012, s. 281–294.

²³ T. Wyatt, *Wildlife...*, op. cit., s. 53–55.

²⁴ Idem, *Green Criminology and Wildlife Trafficking. The Illegal Fur and Falcon Trades in Russia Far East*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken Lap 2012, s. 71–77.

²⁵ Tzw. ekofeminizm rozpoczął się w latach 70. XX w. w USA jako kombinacja feminizmu, ruchów ekologicznych i sprawiedliwościowych. Ekofeminizm krytykował kapitalistyczną orientację na wzrost zysków i jego patriarchalną strukturę, opowiadając się za utrzymaniem się przy życiu jako alternatywą. Zob. M.J. Lynch, P.B. Stretesky, *The meaning of green. Contrasting criminological perspectives*, „Theoretical Criminology” 2003, t. 7, nr 2, s. 223; P. Lane, *Ecofeminism meets criminology*, „Theoretical Criminology” 1998, t. 2, nr 2, s. 235–248.

²⁶ M.J. Lynch, *Acknowledging female victims of green crimes. Environmental exposure of women to industrial pollutants*, „Feminist Criminology” 2018, t. 13, nr 4, s. 404–427.

²⁷ R. Agnew, *Dire forecast. A theoretical model of the impact of climate change on crime*, „Theoretical Criminology” 2011, t. 16, nr 1, s. 21–42; idem, *It's the end of the world as we know it. The advance of climate change from a criminological perspective* [w:] R. White (red.), *Climate Change from a Criminological Perspective*, Springer-Verlag, New York 2012, s. 13–25.

tezy, że zmiany klimatyczne staną się jedną z głównych sił przyczyniających się do rozwoju przestępczości w przyszłości²⁸. Tym samym, mimo braku zainteresowania tym przedmiotem badań wśród tradycyjnych kryminologów, zasygnalizował kierunek potencjalnych przyszłych wyzwań kryminologii.

2. Konstruowanie definicji „zielonego przestępstwa”

Jak wskazano wyżej, zielona kryminologia dostarcza impulsów do powtórnego rozważenia studiów nad prawem karnym, etyką, przestępczością i zachowaniem przestępczym. W tym miejscu wypada naświetlić problem konstruowania znaczenia przestępstwa będący osiłą rozważań tego nurtu.

Podejście konstruktywistyczne rozpowszechniło ideę, że przestępstwo jest konstruktem społecznym, który odzwierciedla relacje władzy w społeczeństwie²⁹. Zwykle czyny zdefiniowane jako przestępstwa to zachowania podejmowane głównie przez nieposiadających władzy, słabszych, niedecyzyjnych aktorów społecznych. Definicje przestępstw przeciwko środowisku naturalnemu konstruuja dwie grupy podmiotów: korporacje oraz ruchy społeczne działające na rzecz ochrony środowiska.

Korporacje odgrywają ważną rolę w społecznej konstrukcji znaczenia przymiotu „zielone”, czyli ekologiczne, a tym samym w definiowaniu przeciwieństwa „zielonego”, czyli szkody środowiskowej. Ich zainteresowanie ruchami ekologicznymi przyspieszyło wzrost zainteresowania środowiskiem naturalnym. Jednym z rezultatów tzw. korporacyjnego ekologizmu było ustanowienie na nowo dyscypliny korporacyjnej nad społecznymi ruchami ekologicznymi³⁰. Ograniczona skuteczność zielonych ruchów społecznych może być związana z transformacją podstaw ideologicznych i symboliki, które opinia publiczna kojarzy z terminem „zielony”³¹. Korporacyjna transformacja tego znaczenia w latach 90. XX w. dowodzi zaś zdolności wielkich przedsiębiorstw do wpływania na społeczną konstrukcję „zielonego” i wpływania na ruchy polityczne za pośrednictwem środków masowego przekazu. Zdolność korporacji do kreowania się na podmioty proekologiczne udało się osiągnąć poprzez ich ogromne nakłady na PR. Korporacyjna redefinicja terminu „zielony” czy „ekologiczny” zaprezentowała społeczeństwu mniej radykalne i odpolitycznione odpowiedzi na problemy środowiska naturalnego.

²⁸ Idem, *Dire...*, op. cit., s. 13–25.

²⁹ M.J. Lynch, P.B. Stretesky, *The meaning...*, op. cit., s. 217–238. Zob. też R. Quinney, *Criminology*, Little, Brown, Boston 1979.

³⁰ D. Faber, J. O'Connor, *Capitalism and the crisis of environmentalism* [w:] R. Hofrichter (red.), *Toxic Struggles. The Theory and Practice of Environmental Justice*, New Society Publishers, Philadelphia 1993, s. 17.

³¹ M.J. Lynch, P. Stretesky, *The meaning...*, op. cit., s. 220 i n.

Promują one zachowania raczej po stronie konsumentów niż po stronie producentów. Pozorne rozwiązania promowane przez korporacje były i są łatwo dostępne dla konsumentów. Konsumenci mogą stać się bowiem proekologiczni poprzez prostą zmianę swoich wyborów konsumpcyjnych, np. kupowanie ekologicznych produktów od firm promujących się jako ekologiczne. Przez sprawianie wrażenia, że są ekologiczne, korporacje mogły przekierować społeczne poparcie dla działań na rzecz środowiska naturalnego i ruchów ekologicznych. Stało się tak w drodze następującego procesu społecznego: zielone ruchy społeczne były – i są – szczególnie radykalne w domaganiu się zmian w praktykach produkcyjnych i limitach produkcji, czyli rozwiązań leżących po stronie producentów. Rosnące publiczne poparcie dla radykalnych poglądów ekologicznych zaczęło przedstawiać zagrożenie dla możliwości korporacji do angażowania się w dotychczas opłacalny biznes. W odpowiedzi korporacje wypracowały dwie reakcje. Pierwsza polegała na małych ustępstwach na rzecz ekologii w celu uśpienia czujności społeczeństwa³². Druga to angażowanie się w kampanie zmieniające ich wizerunek na proekologiczny, czyli w tzw. *greenwashing*. Przykładami takich praktyk są stosowanie przez firmę ukrytych kosztów alternatywnych zawierających błędne informacje na temat cech produktu odnoszących się do jego oddziaływania na środowisko lub sytuacje, gdy firma redukuje swoje koszty pod pozorem dbałości o środowisko albo nie przedstawia dowodów na ekologiczne właściwości³³.

Natomiast ruchy ekologiczne często konstruują definicję „zielonego przestępstwa” w odniesieniu do idei sprawiedliwości środowiskowej. Z tej perspektywy zielone przestępstwo jest zachowaniem, które może, ale nie musi naruszać istniejących regulacji prawnych i powoduje identyfikowalny efekt w postaci szkody środowiskowej³⁴. Niektóre z zachowań prowadzących do szkody środowiskowej są penalizowane przez prawo karne, podczas gdy inne podlegają reżimowi prawa cywilnego lub administracyjnego. Specyficzne czyny, takie jak nielegalne zanieczyszczanie i dumping toksycznych odpadów, stanowią tradycyjne przestępstwa. W innych przypadkach zielone przestępstwa nie stanowią naruszenia żadnego przepisu prawnego, nawet jeżeli prowadzą lub mogą prowadzić do wyrządzenia szkody ludziom i środowisku naturalnemu (np. wycinka lasów, wivisekcje, sprzedaż niebezpiecznych pestycydów i farmaceutyków zabronionych w krajach rozwiniętych, ale legalnych w krajach trzeciego świata).

Poddanie pod dyskusję samej definicji przedmiotu zainteresowania kryminologii nie jest czymś nowym. Już w 1975 r. Herman i Julia Schwendingerowie podjęli się analizy kontrowersji wokół definicji przestępstwa³⁵. Ich dyskusja ogniskowała

³² Ibidem.

³³ Ibidem, s. 221.

³⁴ Ibidem, s. 222–227.

³⁵ Por. H. Schwendinger, J. Schwendinger, *Defenders of order or guardians of human rights?*, „Issues in Criminology” 1970, t. 5, nr 2, s. 123–157.

się wokół pracy Edwina H. Sutherlanda z 1945 r., który przedstawił argumenty zmieniające ówczesną perspektywę³⁶. Sutherland w trakcie badań nad przestępczością białych kołnierzyków ukuł pojęcie „szkody społecznej”. Nie definiując go precyzyjnie, uznał, że zawierało komponent moralny i obejmowało nie tylko czyny przestępcze z punktu widzenia prawa. Prawo i to, co jest prawnie zakazane, miało służyć ograniczeniu zachowań uznanych za społecznie szkodliwe. Zatem również wyrządzona „szkoda” lub „krzywda” może i powinna, według badacza, stać się przedmiotem badań kryminologii. Ponadto odkąd kryminolodzy ograniczali się jedynie do czynów zakazanych przez prawo karne, napotykali trudność w uzasadnianiu studiowania nieetycznych, lecz legalnych praktyk stosowanych przez grupy uprawnione do tworzenia prawa sprzyjającego realizacji ich interesów bez względu na to, jak bardzo społecznie szkodliwe mogły być te praktyki. W efekcie ograniczania się jedynie do jurydycznych definicji prawa tworzonych przez ustawodawcę kryminolodzy sami ustawiali się w pozycji podporządkowania wobec obowiązującej normy prawa karnego wyznaczającej zakres i kierunek ich badań³⁷.

Dodatkowo podejście prawno-proceduralne, które ustanawia parametry szkody środowiskowej poprzez odwołanie się jedynie do praktyk, które są zakazane przez prawo, jest problematyczne. Wywodzenie parametrów konstytuujących szkodę środowiskową wyłącznie z przepisów prawnych obala takie rozumienie i wyjaśnianie tego zjawiska, które odnosi się do czynników społeczno-ekonomicznych. Bezkrytyczne przyjmowanie państwowej jurydycznej definicji przestępstwa przeciwko środowisku naturalnemu prowadzi do sytuacji, w której prawo karne nie dąży do wyeliminowania szkody środowiskowej, lecz służy zarządzaniu nią³⁸.

³⁶ Por. E.H. Sutherland, *White collar crime?*, „American Sociological Review” 1945, t. 10, nr 2, s. 132–139.

³⁷ H. Schwendinger, J. Schwendinger, *Defenders...*, op. cit., s. 115.

³⁸ M. Halsey, R. White, *Crime...*, op. cit., s. 345–346.

3. Zapobieganie przestępczości

3.1. Sytuacyjne zapobieganie przestępczości

Zwykło się przyjmować, że sytuacyjne zapobieganie przestępczości dostarcza prostych strategii przynoszących natychmiastowy efekt. W literaturze przedmiotu pojawiło się jednak pytanie, w jakim zakresie jest to uzasadnione stwierdzenie w odniesieniu do przestępstw przeciwko środowisku naturalnemu. Projektowanie strategii prewencyjnych opiera się w tym modelu na pięciu kategoriach. Są to: zwiększanie wysiłku koniecznego do naruszania prawa, zwiększanie ryzyka poniesienia przez sprawcę negatywnych konsekwencji, zmniejszanie korzyści osiągniętej z naruszenia prawa, zmniejszanie prowokacji oraz zmniejszanie usprawiedliwień naruszania prawa³⁹.

Przedmiotem badań Wima Huismana i Judith van Erp była analiza możliwości zastosowania prewencji sytuacyjnej do specyficznych form przestępczości białych kołnierzyków, jakimi są niektóre rodzaje przestępstw przeciwko środowisku naturalnemu⁴⁰. Po przestudiowaniu 23 przypadków takich czynów polegających w większości na zanieczyszczaniu gleby i wody powierzchniowej badacze wyciągnęli przedstawione poniżej wnioski⁴¹.

Z uwagi na fakt, że sprawcami byli legalnie działający biznesmeni, większe ograniczenia dostępu do obiektu, czyli wody, powietrza i gleby, wymagałyby ulepszenia systemu licencjonowania i poprawy działania firm wydających licencje w celu doprowadzenia do sytuacji, w której na rynku będą działać wyłącznie odpowiedzialni przedsiębiorcy. Wszystkie firmy, które dokonywały szkód na środowisku naturalnym, posiadały licencje i podlegały okresowym inspekcjom, co oznacza, że proces licencjonowania i prowadzenia kontroli nie był przeprowadzany skrupulatnie. Sprawcami niektórych szkód były też podmioty cieszące się dobrą reputacją jako firmy dbające o środowisko naturalne. Zwłaszcza w odniesieniu do przestępstw białych kołnierzyków dobra reputacja jest czynnikiem wpływającym na okazję do ich popełniania.

Odnosnie do technik polegających na zwiększeniu kontroli nad obiektem w literaturze przedmiotu sugeruje się, że fizyczna lokalizacja jest mniej relewantna do przestępstw białych kołnierzyków. Jednak z badań wynika, że nawet przestępstwa przeciwko środowisku naturalnemu mogą być w tym aspekcie bardziej zbliżone do przestępstw konwencjonalnych. Wynika to z faktu, że są popełniane w konkretnych

³⁹ R.G.V. Clarke, *Situational crime prevention. Theory and practice*, „British Journal of Criminology” 1980, t. 20, nr 2, s. 141. Zob. też R. Wortley, *A classification of techniques for controlling situational precipitators of crime*, „Security Journal” 2001, t. 14, nr 4, s. 63.

⁴⁰ W. Huisman, J. van Erp, *Opportunities for environmental crime. A test of Situational Crime Prevention Theory*, „British Journal of Criminology” 2013, t. 53, nr 6, s. 1178–1200.

⁴¹ Ibidem, s. 1181.

miejscach. Nawet międzynarodowe przestępstwa związane z globalnym transportem odpadów biorą swój początek w określonej lokalizacji, tj. tam, gdzie odpady są produkowane, w porcie, gdzie są gromadzone i gdzie mogą być przeprowadzane kontrole. Podczas gdy niektórzy sprawcy raczej nie zważają na ryzyko ujawnienia takich działań, inni je szacują. Wydawałoby się zatem, że konieczne są zwiększenie ryzyka ujawnialności oraz intensywniejsze inspekcje i surowsze sankcje za nieprzestrzeganie przepisów. Jednakże analiza przypadków wykazała, że wdrożenie takich rozwiązań prowadziło raczej do sprawniejszego ukrywania przestępczości albo jej przeniesienia do krajów o znacznie bardziej pobłażliwych reżimach monitorowania⁴². Szczególnie ci sprawcy, którzy gotowi są kalkulować zyski i straty, są bardziej skłonni do uchylania się od inspekcji. Polityka unijna w zakresie odpadów powinna być zatem nakierowana na wzmocnienie prawa na etapie jego stosowania zarówno w portach unijnych, jak i w większych portach odbiorczych w Azji i Afryce. Taka strategia może zwiększyć koszty przestępstwa i ryzyko ujawnienia go. Wymaga jednak znalezienia sposobu na jej polityczną i społeczną adaptację w krajach, w których przestępczość przeciwko środowisku naturalnemu nie jest priorytetem, a korupcja jest na porządku dziennym.

Zwolennicy prewencji sytuacyjnej wzywają do zmniejszenia korzyści z popełnienia przestępstwa i usunięcia możliwych usprawiedliwień i technik neutralizacji. Z przeprowadzonych badań wynika jednak, że w przypadku przestępstw przeciwko środowisku naturalnemu przestrzeganie prawa jest bardziej kosztowne aniżeli jego nieprzestrzeganie⁴³. Popełnienie przestępstwa przynosi zyski polegające na redukcji kosztów przez ominięcie procedur prewencyjnych i zarobieniu na produktach z odpadów. Autorzy badania sugerują, że korzyści z przestępstwa byłyby niższe, gdyby koszty przestrzegania prawa zwracały się w postaci lepszej reputacji firmy lub lepszej pozycji rynkowej na rynkach produktów przyjaznych środowisku. Relacje firm z ich klientami stanowią potężniejszy bodziec motywujący do przestrzegania prawa niż ryzyko sankcji za nieprzestrzeganie go⁴⁴. Jednak klienci nie zawsze będą potępiać przestępstwa przeciwko środowisku naturalnemu, jeśli bezpośrednio nie cierpią z ich powodu, są ekonomicznie uzależnieni od sprawcy albo jeśli podzielają te same wartości i przekonania na temat praktyk szkodzących środowisku, co owe firmy. Zatem obecność osób trzecich (w tym przypadku klientów) nie zawsze powstrzymuje przed popełnieniem przestępstwa, bo nie zawsze działają one jak strażnicy. W tym aspekcie przestępczość ta wykazuje podobieństwo do przestępczości zorganizowanej⁴⁵.

⁴² L. Bisschop, *Out of the woods. The illegal trade in tropical timber and a European trade hub*, „Global Crime” 2012, t. 13, nr 3, s. 191–212.

⁴³ W. Huisman, J. van Erp, *Opportunities...*, op. cit., s. 1192.

⁴⁴ Ibidem, s. 1193.

⁴⁵ K. Von Lampe, *The application of the framework of situational crime prevention to “organized crime”*, „Criminology and Criminal Justice” 2011, t. 11, nr 2, s. 145–163.

Usunięcie możliwych usprawiedliwień powinno w założeniu powstrzymać sprawcę przed możliwością neutralizowania poczucia winy lub wstydu, zanim popełni przestępstwo⁴⁶. Technika ta również utrudnia sprawcy sięganie po usprawiedliwienia już po dokonanych przestępstwie. Wielu z badanych sprawców usprawiedliwiała swój czyn niejasnymi regulacjami i różnicami w ich interpretacji. Te usprawiedliwienia mogą być redukowane przez ustalanie jasnych reguł zachowania, przez dawanie instrukcji i asystę w przestrzeganiu prawa. Taka asysta stanowiła część formalnej strategii stosowania holenderskiego prawa przez wiele lat. Niemniej jednak badane przypadki wykazały, że przestępstwa przeciwko środowisku nie są traktowane jako złe same przez się, nawet w przypadku, gdy regulacje są jasne, a przestępstwo stanowi bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia i życia, jak w przypadku usuwania azbestu. To wymusza konieczność sięgania po długoterminowe strategie, które zwiększą świadomość sprawców.

Autorzy zastrzegli, że wyników badań nie można rozciągać na populację. Stanowią one raczej rozważania dotyczące tego, czy prewencja sytuacyjna dostarcza użytecznych ram do analizy przestępstw przeciwko środowisku naturalnemu oraz adekwatnego wglądu w techniki prewencyjne, które powinny zostać wdrożone⁴⁷.

Prewencja sytuacyjna wywodzi się z teorii racjonalnego wyboru i dlatego najlepiej odpowiada czynom z działania – takim, które wymagają zrobienia czegoś. Przeprowadzone badania wykazały jednak, że większość przestępstw polegała na niezrobieniu czegoś, co było wymagane na podstawie prawa, czyli była przestępstwami z zaniechania⁴⁸. Przestępstwa przeciwko środowisku stanowią zatem wyzwanie dla konceptualizacji przestępstwa w teorii prewencji sytuacyjnej. Konieczne wydaje się więc przystosowanie tej koncepcji do zaniechania w przypadku przestępczości przeciwko środowisku.

Mimo tych zastrzeżeń prewencja sytuacyjna dostarcza użytecznych ram do analizy okazji do popełnienia przestępstwa przeciw środowisku. Badania wykazały, że struktura okazji sprzyja popełnianiu przestępstw w różny sposób. Większość z nich nie wymaga wiele wysiłku, szanse ujawnienia przestępstwa i wykrycia sprawcy są małe, racjonalizacje są łatwe do znalezienia, a oszczędzanie na kosztach przestrzegania prawa jest atrakcyjną nagrodą za nieprzestrzeganie go. Centralną ideą prewencji sytuacyjnej jest znalezienie takiego specyficznego aspektu sytuacji przestępczej, który będzie łatwy do usunięcia, co udaremni możliwość popełnienia przestępstwa. Badania wykazały jednak, że okazja do dokonania przestępstwa przeciwko środowisku naturalnemu może zostać zidentyfikowana w odniesieniu do każdego komponentu prewencji sytuacyjnej. To prowadzi do pytania, czy koncepcja ta – poza tym, że stanowi użyteczne narzędzie organizowania

⁴⁶ W. Huisman, J. van Erp, *Opportunities...*, op. cit., s. 1193.

⁴⁷ M. Felson, R. Clarke, *Comments on the special issue*, „Trends in Organized Crime” 2012, t. 15, nr 2–3, s. 215–221.

⁴⁸ W. Huisman, J. van Erp, *Opportunities...*, op. cit., s. 1199.

analizy – naprawdę prowadzi do wniosków tak oryginalnych i precyzyjnych, że będą mogły posłużyć do sformułowania rekomendacji z zakresu konkretnych technik zapobiegania przestępstwom przeciwko środowisku naturalnemu. Niemniej jednak próbę odniesienia prewencji sytuacyjnej do przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu można potraktować jako zaproszenie do dyskusji na temat aplikowalności tej koncepcji do specyficznych rodzajów przestępstw tradycyjnych. Sytuacyjne zapobieganie przestępczości powstałe na gruncie tradycyjnej kryminologii posłużyło zielonym kryminologom jako koncepcyjne narzędzie do przeciwdziałania szkodzie środowiskowej. Z kolei badania prowadzone przez zielonych kryminologów pozwalają na jego dalsze doskonalenie.

3.2. Podejście zorientowane na osłabienie rynków (MRA)

Zaplecze podejścia zorientowanego na rozproszenie rynku (MRA – Market Reduction Approach) w odniesieniu do działań policyjnych opiera się na strategiach proaktywnych, opartych na wywiadzie oraz założeniach koncepcji „zero tolerancji”, podczas gdy jego teoretycznym zapleczem jest teoria działań rutynowych⁴⁹. Lawrence E. Cohen i Marcus Felson w centrum zainteresowania postawili zdarzenia, czyli przestępstwa, a nie jednostki, czyli sprawców lub ofiary w nich uczestniczące. Żeby doszło do przestępstwa, zgodnie z teorią działań rutynowych muszą wystąpić trzy elementy: zmotywowany sprawca, odpowiedni obiekt, brak dostatecznej kontroli tego obiektu⁵⁰.

Ogólny cel MRA to rozproszenie i redukcja rynku kradzionych dóbr poprzez zdobycie informacji na temat tego, co jest kradzione, gdzie dokonywane są kradzieże, w jaki sposób działa sprawca, jak skradzione dobra ponownie trafiają do obrotu i kto jest ich konsumentem. Gdy takie wzorce zostaną zidentyfikowane, mogą zostać zaprojektowane i wdrożone specjalne interwencje policyjne oparte na istniejących danych⁵¹. Policja rzadko posiada szerszą wiedzę na temat losu skradzionych dóbr. Ponadto sporadycznie przeprowadza się badania na temat metod dysponowania nimi. Rynki kradzionych dóbr ze swej natury są trudne do analizy, czego konsekwencją jest to, że na dalszy plan schodzą interwencje mające na celu rozproszenie lub osłabienie rynku. Gdy już dochodzi do interwencji, przeprowadzane są one w oderwaniu od innych rodzajów przestępstw. MRA może wypełnić tę lukę w posiadanej wiedzy i praktyce przez dostarczanie bardziej systematycznego

⁴⁹ J. Schneider, *Reducing the illicit trade in endangered wildlife. The Market Reduction Approach*, „Journal of Contemporary Criminal Justice” 2008, t. 24, nr 3, s. 275.

⁵⁰ L.E. Cohen, M. Felson, *Social change and crime rate trends. A routine activity approach*, „American Sociological Review” 1979, t. 44, nr 4, s. 588–608.

⁵¹ M. Sutton, *Supply by theft. Does the market for second-hand goods play a role in keeping crime figures high?*, „British Journal of Criminology” 1995, t. 35, nr 3, s. 400–417.

i rutynowego narzędzia do interwencji. W 2004 r. MRA została uznana w Anglii za najlepszą strategię prewencyjną⁵². Niezależne ewaluacje MRA dostarczyły dowodów na jej wpływ na rynki kradzionych dóbr, jednak metoda ta nigdy nie była testowana na nietradycyjnych i ekstremalnie rzadkich dobrach, które są również przedmiotem zainteresowania zielonej kryminologii. Przykładem jest nielegalny obrót dziką fauną i florą gatunków zagrożonych wyginięciem.

Efektywność MRA może być mierzona na dwóch poziomach⁵³. Pierwszy jest związany ze zmianami działania na rynku kradzionych dóbr, drugi koncentruje się na rodzaju kradzionego dobra. Proces monitorowania ma ujawnić skuteczność interwencji policyjnych. Zaobserwowanie zmiany z rynku docelowego na inny rynek ujawniłoby rozproszenie. Powiązaniem wskaźnikiem sukcesu byłaby zmiana czasu potrzebnego sprawcy kradzieży na sprzedaż przywłaszczonych dóbr. Im jest dłuższy, tym jest to dla sprawcy ryzykowniejsze, ponieważ zwiększa się możliwość ujawnienia przestępstwa. Drugi wskaźnik efektywności interwencji odnosi się do samych dóbr. Gdy pożądane dobro, czyli takie, na które jest popyt, zostaje zidentyfikowane, podejmowane są interwencje nakierowane właśnie na nie. Jeśli dojdzie do zmiany pożadanego dobra na inne, wskazuje to na skuteczność interwencji. Innym dowodem na sukces interwencji są istotne zmiany w rejestrowanych ilościach kradzionych dóbr lub zmiany rodzaju przestępstwa. Koncepcja ta implikuje zatem konieczność stałego monitorowania w celu uchwycenia zmian zarówno w metodzie pozyskiwania dobra, jak i w procesie dysponowania nim.

MRA stosowana do szeroko rozumianego nielegalnego obrotu zagrożonymi wyginięciem gatunkami roślin i zwierząt⁵⁴ stara się zidentyfikować rutynowe wzory dotyczące zaangażowanych w tę działalność aktorów społecznych: kłusowników, przemytników, handlarzy i konsumentów – czyli możliwych sprawców; fauny i flory – czyli odpowiedniego obiektu; i tych, do których obowiązków należy ochrona i konserwacja zagrożonych gatunków (policja, ekolodzy, służba celna itd.). Słabo rozpoznawalna natura obrotu tymi dobrami wraz z brakiem zainteresowania tym zagadnieniem zarówno ze strony badaczy, jak i policji prowadzi do poważnych luk w wiedzy na temat jakościowego obrazu zjawiska. A jego znajomość jest niezbędna do wpływania na obrót i docelowo – jego osłabienie.

MRA jest więc w swej istocie strategią redukcji przestępczości, która oferuje praktykom ramy metodologiczne zmierzające do syntezy różnych rodzajów informacji w celu zidentyfikowania związków między sprawcami kradzieży i handlarzami kradzionych dóbr oraz dóbr najbardziej pożądanych. Mimo że rozumienie mechanizmów działania konwencjonalnego rynku kradzionych dóbr jest wciąż w załazku, to dostarcza wskazówek, które można wykorzystać na potrzeby przeciwdziałania nielegalnemu obrotowi dziką fauną i florą.

⁵² J. Schneider, *Reducing...*, op. cit., s. 277.

⁵³ Ibidem, s. 276.

⁵⁴ Ibidem, s. 277–278.

Tradycyjnie policja gromadzi informacje dotyczące rodzaju przestępstwa w celu połączenia ich z konkretnym sprawcą. W strategii MRA organy dochodzeniowo-śledcze powinny gromadzić dane, jakie zwierzęta i rośliny lub pochodzące z nich przedmioty były celem przestępstwa. Jeśli znaleziono martwego niedźwiedzia czarnego, należy zidentyfikować, które części ciała zostały usunięte. Dzięki temu możliwe będzie ustalenie, zwłaszcza jeśli dojdzie do ujawnienia większej liczby takich przypadków, czy na rynku pojawił się popyt na pęcherzyki żółciowe lub niedźwiedzie łapy⁵⁵. Kolejnym krokiem będzie powiązanie wysnutego wniosku z wiedzą na temat występowania populacji i światowymi wzorami popytu. W podanym przykładzie należy się oprzeć na informacjach, że jest tylko kilka krajów, w których występuje niedźwiedź czarny. Wraz ze spadkiem liczebności niedźwiedzi w Azji kłusownicy zwracają się ku Ameryce Północnej, żeby zaspokoić wciąż wysoki popyt na te produkty w niektórych krajach azjatyckich⁵⁶. Zatem w ramach MRA śledczy muszą być zdolni do śledzenia przypadków, które mają miejsce zarówno w krajach pochodzenia części, jak i tych, w których części te są konsumowane.

To rozszerza rozumienie lokalizacji przestępstwa, ponieważ w MRA przestępstwa nie sytuuje się jedynie w jednym miejscu, lecz uwzględnia się całokształt czynników związanych z przestępstwem w celu interweniowania na wszystkich etapach nielegalnego obrotu dziką fauną i florą. Gromadzenie informacji na temat rynków kradzionych dóbr wymaga od policji i jej współpracowników poszerzenia zakresu źródeł danych oraz zmiany jednostki analizy z osoby sprawcy na dobra będące przedmiotem nielegalnego obrotu. Wówczas, jak wskazuje na to praktyka odnosząca się do tradycyjnych przestępstw, również szanse na dezorganizację rynków fauny i flory gatunków zagrożonych wyginięciem mogą okazać się większe.

Podsumowanie

Dyskusja na temat przestępstw przeciwko środowisku, prawa dotyczącego środowiska i szkód wyrządzanych środowisku jest nieobecna w większości opracowań kryminologicznych. Kryminolodzy pozostawili studia nad regulacjami środowiskowymi naukowcom innych dyscyplin. Ograniczyło to możliwość krytycznej analizy działalności jednostek lub grup społecznych, które nadmiernie eksploatują środowisko naturalne, szkodzą mu, a nawet je unicestwiają. W tym świetle konieczne jest uwrażliwienie kryminologów na te rodzaje poważnych szkód wyrządzanych środowisku naturalnemu, jak również na konflikty, które pojawiają się przy próbie zdefiniowania przestępstwa środowiskowego, i kontrowersje wokół możliwych

⁵⁵ Ibidem, s. 278.

⁵⁶ Ibidem.

sposobów uporania się z nimi. Istotnym celem zielonej kryminologii jest przekierowanie uwagi w kierunku poważnych i rozpowszechnionych szkód środowiskowych, które często bardziej aniżeli tradycyjne przestępstwa zagrażają życiu człowieka i całych społeczności.

Wybór kryminologa dotyczący tego, jak zdefiniować i naświetlić przestępczy charakter pewnych czynów, może również być, i często jest, wyrazem afirmacji pewnych wartości. Wyzwanie zidentyfikowania tego, co konstytuuje przestępstwo, jest komplikowane przez fakt, że wiele z najbardziej poważnych form przestępczości stanowi w istocie normalną praktykę społeczną i jest legalnych, nawet jeśli katastrofalnych w skutkach. Zielona kryminologia nie powstała jednak w oderwaniu od kryminologii tradycyjnej i wygląda na to, że perspektywy wzajemnego czerpania ze swojego dorobku mogą być bardzo obiecujące dla obu kierunków.

Bibliografia

- Agnew R., *Dire forecast. A theoretical model of the impact of climate change on crime*, „Theoretical Criminology” 2012, t. 16, nr 1, s. 21–42.
- Agnew R., *It's the end of the world as we know it. The advance of climate change from a criminological perspective* [w:] R. White (red.), *Climate Change from a Criminological Perspective*, Springer-Verlag, New York 2012, s. 13–25.
- Agnew R., *The causes of animal abuse. A social-psychological analysis*, „Theoretical Criminology” 1998, t. 2, nr 2, s. 177–209.
- Arluke J., Levin C., Luke F., Ascione F.R., *The relationship of animal abuse to violence and other forms of antisocial behavior*, „Journal of Interpersonal Violence” 1999, t. 14, nr 9, s. 963–975.
- Ascione F.R., *Battered women's reports of their partners' and their children's cruelty to animals*, „Journal of Emotional Abuse” 1998, t. 1, nr 1, s. 119–133.
- Ascione F.R., Weber C.V., Thompson T., Heath J., Maruyama M., Hayashi K., *Battered pets and domestic violence. Animal abuse reported by women experiencing intimate violence and nonabused women*, „Violence Against Women” 2007, t. 13, nr 4, s. 354–373.
- Baldry A.C., *Animal abuse and exposure to interparental violence in Italian youth*, „Journal of Interpersonal Violence” 2003, t. 18, nr 3, s. 258–281.
- Beirne P., *Animal rights, animal abuse and green criminology* [w:] P. Beirne, N. South (red.), *Issues in Green Criminology. Confronting Harms against Environments, Humanity and Other Animals*, Willan, Cullompton 2007, s. 55–83.
- Beirne P., *Confronting Animal Abuse. Law, Criminology, and Human-Animal Relationships*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2009.
- Beirne P., *For a nonspeciesist criminology. Animal abuse as an object of study*, „Criminology” 1999, t. 37, nr 1, s. 117–148.
- Beirne P., *From animal abuse to interhuman violence? A critical review of the progression thesis*, „Society & Animals” 2004, t. 12, nr 1, s. 39–65.

- Beirne P., *Rethinking bestiality. Towards a concept of interspecies sexual assault*, „Theoretical Criminology” 1997, t. 1, nr 3, s. 317–340.
- Beirne P., South N. (red.), *Issues in Green Criminology. Confronting Harms against Environments, Humanity and Other Animals*, Willan, Cullompton 2007.
- Bisschop L., *Out of the woods. The illegal trade in tropical timber and a European trade hub*, „Global Crime” 2012, t. 13, nr 3, s. 191–212.
- Błońska B., *Relacje pomiędzy krzywdzeniem zwierząt a przemocą stosowaną wobec ludzi* [Relationships between cruelty to animals and violence directed towards people] [w:] B. Błońska, W. Gogłoza, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Sprawiedliwość dla zwierząt* [Justice for Animals], Instytut Nauk Prawnych PAN, Stowarzyszenie Otwarte Klatki, Warszawa 2017, s. 108–139.
- Boekhout van Solinge T., *Deforestation crimes and conflicts in the Amazon*, „Critical Criminology” 2010, t. 18, nr 4, s. 263–277.
- Boekhout van Solinge T., *Eco-crime. The tropical timber trade* [w:] D. Siegel, H. Nelen (red.), *Organized Crime. Culture, Markets and Policies*, Springer-Verlag, New York 2008, s. 97–111.
- Boekhout van Solinge T., Kuijpers K., *The Amazon rainforest. A green criminological perspective* [w:] N. South, A. Brisman (red.), *Routledge International Handbook on Green Criminology*, Routledge, London–New York 2012, s. 199–213.
- Bullard R.D., *Dumping in Dixie. Race, Class, and Environmental Quality*, Westview, Boulder, CO 1990.
- Carrabine E., Cox P., Lee M., Plummer K., South N. (red.), *Criminology. A Sociological Introduction*, Routledge, London–New York 2009.
- Clarke R.G.V., *Situational crime prevention. Theory and practice*, „British Journal of Criminology” 1980, t. 20, nr 2, s. 136–147.
- Cohen L.E., Felson M., *Social change and crime rate trends. A routine activity approach*, „American Sociological Review” 1979, t. 44, nr 4, s. 588–608.
- Croall H., *Food crime* [w:] P. Beirne, N. South (red.), *Issues in Green Criminology. Confronting Harms against Environments, Humanity and Other Animals*, Willan, Cullompton 2007, s. 206–229.
- Croall H., *Food crime. A green criminology perspective* [w:] N. South, A. Brisman (red.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, London–New York 2013, s. 167–184.
- Croall H., *White collar crime, consumers and victimization*, „Crime, Law and Social Change” 2009, t. 51, nr 1, s. 127–146.
- Crook M., Short D., South N., *Ecocide, genocide, capitalism and colonialism. Consequences for indigenous peoples and global ecosystems environments*, „Theoretical Criminology” 2018, t. 22, nr 3, s. 398–417.
- DeLuca K.M., *Image Politics. The New Rhetoric of Environmental Activism*, Routledge, New York 2015.
- Doubson A., *Green Political Thought*, Routledge, London–New York 1997.

- Drzazga E., *Nielegalny obrót dziką fauną w świetle zielonej kryminologii* [Poaching of wild game from the perspective of green criminology] [w:] B. Błońska, W. Gogłoza, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Sprawiedliwość dla zwierząt* [Justice for Animals], Instytut Nauk Prawnych PAN, Stowarzyszenie Otwarte Klatki, Warszawa 2017, s. 90–107.
- Faber D., O'Connor J., *Capitalism and the crisis of environmentalism* [w:] R. Hofrichter (red.), *Toxic Struggles. The Theory and Practice of Environmental Justice*, New Society Publishers, Philadelphia 1993, s. 12–24.
- Felson M., Clarke R., *Comments on the special issue*, „Trends in Organized Crime” 2012, t. 15, nr 2–3, s. 215–221.
- Flynn C.P., *Battered women and their animal companions. Symbolic interaction between human and nonhuman animals*, „Society and Animals” 2000, t. 8, nr 1, s. 99–127.
- Flynn C.P., *Women's best friend. Pet abuse and the role of companion animals in the lives of battered women*, „Violence Against Women” 2000, t. 6, nr 2, s. 162–177.
- Grzyb M., *Zielona kryminologia* [Green criminology], „Archiwum Kryminologii” 2011, t. XXIII, s. 7–26.
- Halsey M., White R., *Crime, ecophilosophy and environmental harm*, „Theoretical Criminology” 1998, t. 2, nr 3, s. 345–371.
- Huisman W., van Erp J., *Opportunities for environmental crime. A test of Situational Crime Prevention Theory*, „British Journal of Criminology” 2013, t. 53, nr 6, s. 1178–1200.
- Joosse P., *Elves, environmentalism, and “eco-terror”. Leaderless resistance and media coverage of the Earth Liberation Front*, „Crime Media Culture” 2012, t. 8, nr 1, s. 75–93.
- Joshi P.C., *Human rights, wild life and environment protection*, „Social Change” 2017, t. 47, nr 1, s. 1–10.
- Lane P., *Ecofeminism meets criminology*, „Theoretical Criminology” 1998, t. 2, nr 2, s. 235–248.
- Lynch M.J., *Acknowledging female victims of green crimes. Environmental exposure of women to industrial pollutants*, „Feminist Criminology” 2018, t. 13, nr 4, s. 404–427.
- Lynch M.J., *The greening of criminology. A perspective on the 1990s*, „The Critical Criminologist” 1990, t. 2, nr 3, s. 1–5.
- Lynch M.J., Burns R., Stretesky P., *Global warming as a state–corporate crime. The politicization of global warming during the Bush administration*, „Crime, Law and Social Change” 2010, t. 54, nr 3–4, s. 213–239.
- Lynch M.J., Stretesky P., *The meaning of green. Contrasting criminological perspectives*, „Theoretical Criminology” 2003, t. 7, nr 2, s. 217–238.
- MacDonald J.M., *The threat to kill*, „American Journal of Psychiatry” 1963, t. 120, nr 2, s. 125–130.
- Nurse A., *Animal Harm. Perspectives on Why People Harm and Kill Animals*, Routledge, Farnham 2013.
- Nurse A., *Policing Wildlife. Perspectives on the Enforcement of Wildlife Legislation*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2015.

- O'Connor J., *Natural Causes. Essays in Ecological Marxism*, Guilford Press, New York 1998.
- Potter G., Nurse A., Hall M. (red.), *The Geography of Environmental Crime. Conservation, Wildlife Crime and Environmental Activism*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2016.
- Quinney R., *Criminology*, Little, Brown, Boston 1979.
- Qulinsk J.A., *Animal abuse and family violence* [w:] F.R. Ascione, P. Arkow (red.), *Child Abuse, Domestic Violence, and Animal Abuse. Linking the Circles of Compassion for Prevention and Intervention*, Purdue University Press, West Lafayette, IN 1999, s. 168–175.
- Schneider J., *Reducing the illicit trade in endangered wildlife. The Market Reduction Approach*, „Journal of Contemporary Criminal Justice” 2008, t. 24, nr 3, s. 274–295.
- Schwendinger H., Schwendinger J., *Defenders of order or guardians of human rights?*, „Issues in Criminology” 1970, t. 5, nr 2, s. 123–157.
- Sollund R., *Introduction* [w:] R. Ellefsen, R. Sollund, G. Larsen (red.), *Eco-Global Crimes. Contemporary Problems and Future Challenges*, Ashgate Publishing, Farnham 2012.
- South N., Brisman A., *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, London–New York 2013.
- South N., Brisman A., Bierne P., *A guide to a green criminology* [w:] N. South, A. Brisman (red.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, London–New York 2013, s. 27–42.
- South N., Wyatt T., *Comparing illicit trades in wildlife and drugs. An exploratory study*, „Deviant Behaviour” 2011, t. 32, nr 6, s. 538–561.
- Sutherland D., *White collar crime?*, „American Sociological Review” 1945, t. 10, nr 2, s. 132–139.
- Sutton M., *Supply by theft. Does the market for second-hand goods play a role in keeping crime figures high?*, „British Journal of Criminology” 1995, t. 35, nr 3, s. 400–417.
- Von Lampe K., *The application of the framework of situational crime prevention to “organized crime”*, „Criminology and Criminal Justice” 2011, t. 11, nr 2, s. 145–163.
- Wachholz S., *At risk. Climate change and its bearing on women’s vulnerability to male violence* [w:] P. Beirne, N. South (red.), *Issues in Green Criminology*, Routledge, Cullompton 2007, s. 161–185.
- Walters R., *Eco mafia and environmental crime* [w:] K. Carrington, M. Ball, E. O’Brien, J. Tauri (red.), *Crime, Justice and Social Democracy. International Perspectives*, Palgrave Macmillan, London 2012, s. 281–294.
- White R. (red.), *Climate Change from a Criminological Perspective*, Springer-Verlag, New York 2012.
- White R., Heckenberg D., *Green Criminology. An Introduction to the Study of Environmental Harm*, Routledge, London–New York 2014.
- Wortley R., *A classification of techniques for controlling situational precipitators of crime*, „Security Journal” 2001, t. 14, nr 4, s. 63–82.

- Woźniakowska-Fajst D., *Zwierzęta jako przedmiot zainteresowania wiktymologii – nowe spojrzenie w XXI wieku* [An animal as a subject of interest to victimology. A new perspective for the 21st century] [w:] B. Błońska, W. Gogłóza, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Sprawiedliwość dla zwierząt* [Justice for Animals], Instytut Nauk Prawnych PAN, Stowarzyszenie Otwarte Klatki, Warszawa 2017, s. 79–89.
- Wyatt T., *Green Criminology and Wildlife Trafficking. The Illegal Fur and Falcon Trades in Russia Far East*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken Lap 2012.
- Wyatt T., *Wildlife Trafficking. A Deconstruction of the Crime, the Victims and the Offenders*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2013.

Źródła internetowe

- Dell' Amore C., *In War to Save Elephants. Rangers Appeal for Aid*, National Geographic, 10.09.2012, <https://news.nationalgeographic.com/news/2012/09/120909-elephants-ivory-rangers-need-help/> [dostęp: 12.06.2018].
- Potter G., *What is green criminology?*, Green criminology, <http://www.greencriminology.org/monthly/WhatIsGreenCriminology.pdf> [dostęp: 12.06.2018].

Akty prawne

- Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt [Act of 11 March 2004 on protecting the health of animals and combatting infectious animal diseases], Dz. U. z 2017 r. poz. 1855.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody [Act of 16 April 2004 on environmental protection], Dz. U. z 2016 r. poz. 2134.
- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne [Water Rights Act of 18 July 2001], Dz. U. z 2017 r. poz. 1121.
- Ustawa z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest [Act of 19 June 1997 on prohibiting the use of products containing asbestos], Dz. U. z 2004 r. Nr 3, poz. 20.
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt [Act of 21 August 1997 on animal protection], Dz. U. z 2013 r. poz. 856.